

Олександр Шпак, доктор педагогічних наук, професор
Віталій Приступа, аспірант кафедри теорії та історії педагогіки
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова,
м. Київ

КРИТЕРІАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ОСВІТЯНСЬКИХ КАДРІВ

У статті автори розглядають актуальну педагогічну проблему – готовність і критеріальну оцінку освітянських кадрів до організації і процесуального забезпечення економічного виховання учнівської молоді.

Ключові слова: економічне виховання, вчитель, економічна освіта, підприємницька діяльність.

Постановка і актуалізація проблеми. В сучасних соціально-економічних умовах багатокладності і нестабільності розвитку держави загроза безробіття надає особливого значення проблемі входження учнів у світ праці, знаходження і визначення свого місця в умовах трудової діяльності, які постійно змінюються. При цьому особливу роль відіграє проблема розвитку економічної освіти. Відсутність у країні масового прошарку власників призвела до відчуження людини від процесів і результатів праці, сформувала слухняного виконавця. Не брався до уваги суб'єктивний бік людської діяльності в економічних відносинах. Між тим, фактично створювані в процесі виробництва: обмін, розподіл, споживання продуктів праці, а також взаємини людей, є активною складовою продуктивних сил суспільства. Господарська діяльність має комплексний характер і пропонує вивчення як об'єктивних сторін праці (виробництво матеріальних благ), так і суб'єктивних (мотиви, воля, бажання людини).

Проте, порівняно із зусиллями, затраченими вченими і практиками на розробку фінансової, правової і виробничої сторін ринкових відносин, як і раніше, приділяється мало уваги стратегії розвитку людського потенціалу.

Нинішня реформа створює умови для подолання в людині почуття відчуження від праці. Формуючись у процесі реформ, почуття господаря свого підприємства, своєї справи, дозволить подолати "ізолюваність", створити передумови для відповідального ставлення до своєї справи як до засобу самореалізації.

Педагог, який організовує усвідомлену економічну освіту і виховання учнів, має ґрунтовно розумітися на процесах самореалізації, механізм

її життєдіяльності, використовувати в своїй практичній роботі знання про людину, її особисті ресурси, які є суттєвим економічним чинником. Трудові успіхи кожної людини багато в чому залежать від її здібностей, завзяття і старання, раціонального використання особистих ресурсів у господарській роботі, активізації власної самодіяльності. Акцент повинен робитися на людині як ініціаторі економічної активності, а ефективність її господарської діяльності залежить від того, наскільки повно особисті резерви будуть включені до праці. Це підтверджується значною кількістю зарубіжних і вітчизняних досліджень у галузі загальної та економічної психології.

Дослідження особистих ресурсів як економічного чинника особливо актуальне для школярів, які вступають у самостійне життя в умовах нестабільності, конкуренції на ринку праці, соціального розшарування, порушення законності і відсутності чітких моральних орієнтирів. Виходячи з цього, ми хочемо звернути особливу увагу на створення моделі особистості школяра, готового до участі в економічній діяльності. Експериментальні дані і практика переконують, що створити її неможливо, якщо педагог не буде ґрунтовно орієнтуватися в нових підходах до організації економічної освіти і виховання учнів як суб'єктів економічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічне виховання учнівської молоді сьогодні в системі формування особистості займає особливе науково-педагогічне місце. В дослідженнях і публікаціях (І. Прокопенко, М. Вачевський, В. Мадзігон, Г. Левченко, Р. Пустовіт тощо) глибинно розглядаються теоретико-методологічні засади економічного мислення, економічної культури, відповідальності, життєвої компетентності. Слід відзначити, що ряд науковців

КРИТЕРІАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ОСВІТЯНСЬКИХ КАДРІВ

(І. Сасова, О. Аменс, Б. Шемякін, О. Шемякін) з наукових позицій розглядають економічне виховання в контексті соціально-економічного розвитку країни, її економічної стратегії. Ряд науковців (В. Стрельников, Н. Щуркова, І. Смолук) значну увагу приділяють організації і науково-методичному забезпеченню підготовки педагогічних кадрів до економічного виховання учнівської молоді. Скажімо, О. Варецька однією з перших у наукових дослідженнях висвітлює тему духовно-економічного виховання школярів.

Проте, на нашу думку, в сучасних економіко-наукових дослідженнях поза увагою залишаються критеріальні підходи до оцінки економічної підготовки освітянських кадрів.

Саме тому **метою нашої статті** є визначення і обґрунтування критеріальних підходів до економічної підготовки освітянських кадрів.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні для вчителя науково-теоретичне осмислення нових підходів до виховання, на нашу думку, – це вибір і утвердження позицій, з якої він оцінює організований ним процес, який у нових умовах державотворення ускладнився: нині на першу сходинку педагогічного бачення виходить особистість зі своїм інтелектуально-емоційним “Я”. Н. Щуркова, розробляючи науково-теоретичні і методико-практичні основи виховання, визначила підходи, що стосуються загальних основ виховання [8, 33 – 45].

Визначаючи мету економічного виховання учнівської молоді і школярів, ми виходили з того, що воно, подібно до базисного явища, проникає в усі напрямки системи суспільного виховання. І тому в сучасних обставинах життєдіяльності насамперед, повинні бути реально оцінені і реалізовані нові підходи в організації економічного виховання учнів.

Ми апробували такі підходи:

- ставленнєвий;
- діяльнісний;
- особистісний;
- комплексний.

Усі вони мають свою змістову, операційно-процесуальну, потребно-мотиваційну і аналітико-результативну аспектильність. Розглянемо їх.

Ставленнєвий підхід, заснований на філософському трактуванні суті особистості як сукупності суспільних відносин. Людина розкриває себе як особистість через ставлення до суспільних явищ. Учень стає особистістю внаслідок формування його соціальних ставлень до людей, держави, її національних традицій, праці, природи, наукових даних, прекрасного тощо. С. Рубінштейн підкреслював, що в основі

формування особистості лежать два психічні процеси – відображення і ставлення [7, 623].

Встановити рівень ставлення учня до об’єкта, оцінити таке ставлення, при потребі скоригувати – це професіоналізм наставника, його педагогічна майстерність. Це аспект результативності. Завдання педагога полягає в тому, щоб сприяти соціально-ціннісному становленню. Це процесуальний аспект.

З позицій ставленнєвого підходу виховний процес перестає бути сумою знань плюс поведінка, плюс переконання, плюс почуття, плюс...безкінечна система.

Виховний результат стає єдиним – ставлення учня до об’єктів світу. Замість складових результату – єдина освіта, яка диктує єдину логіку вирішення виховних проблем. У пострадянській педагогічній думці стверджувалося, що складові дають результат. Ні, бо сума складових не дорівнює запланованому результату. Дія, слово, почуття – сторони соціального ставлення, але не саме ставлення. Можна навчити учня правильних дій, необхідних форм поведінки, але в кінцевому рахунку не буде запланованого результату, бо паралельно будуть іти становлення і розвиток суб’єктивного ставлення до світу.

На жаль, це часто роблять педагоги, а звинувачують дітей.

Формування знань, поведінки, почуття, мотивів і т.д. – це засоби формування майбутніх ставлень, а засоби – не саме ставлення. У кожному виховному впливові необхідна стратегія педагога, його вмотивований погляд на майбутнє ставлення до людини, суспільства, природи, праці тощо.

Для педагога-вихователя ставлення до дитини – це система ставлень до світу, яка повинна розвиватися з його зростанням і дорослістю. Таку позицію глибинно розумів А. Макаренко. Однак, в післямакаренівській період ця проблема більше декларувалася ніж реалізовувалася.

Втім життєва перспектива – один із елементів формуючої самосвідомості. Останнє включає в себе своєрідну для кожної людини картину, в якій тісно взаємозв’язані три види ставлення людини: до власного теперішнього, минулого і майбутнього.

Філософія розглядає три категорії часу в їх єдності і взаємозв’язку: реальне минуле – не щось, що перебуває в собі, але завжди є минуле деякого теперішнього, а не майбутнє “саме по собі”.

Дійсно, минуле відходить безповоротно, але залишається в людині у вигляді сформованих особливостей, знань, умінь і навичок, розкритих природних передумов, наявного рівня розвитку

КРИТЕРІАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ОСВІТЯНСЬКИХ КАДРІВ

здібностей. У цьому значенні будь-який результат, якого досягає людина в нинішній ситуації, є наслідок акумульованого в її особистості досвіду минулої дійсності.

Саме категорія ставлення дозволяє найбільш яскраво висвітлити деякі гострі проблеми нинішнього дня: економічна криза, безробіття, дефіцит виплати заробітної плати та інші соціальні проблеми. У цій ситуації вчитель має дати наукове, глибоко тактовне пояснення об'єктивних і суб'єктивних причин, що мають місце на даному етапі розвитку держави.

На жаль, вісімнадцятирічний досвід незалежної України засвідчує, що не всі економічні процеси набрали динаміки, вони гальмуються через низький економічний професіоналізм генераторів соціально-економічного розвитку. Сформувані в учнів розуміння такого стану можна лише через високий національно-патріотичний, професійно-педагогічний рівень учителя, його методичну компетентність і ґрунтовне знання психологічних особливостей вихованців.

Будучи метою виховного впливу, ставлення стають критерієм правильності його: рівень просування формуючого ставлення – показник ефективності виховної системи. Ставлення формуються, лише проявляючи себе. Їх слід проявляти в тих чи інших формах. Скажімо, вчителям ми рекомендуємо систему включення учнів до суспільно корисної, продуктивної праці, допомогу вихованцям дошкільних закладів, господарські операції в колективах сільськогосподарських та промислових підприємствах. Тут вони на практиці можуть проявити своє ставлення до людей праці, до своєї власної землі, своїх товаришів, певною мірою збагнути суть виробництва.

Учитель, організовуючи економічну освіту і виховання школярів, повинен педагогічно правильно використати ставленнєвий підхід, який має такі чинники:

- ставлення до держави, її законів і принципів, економічного розвитку, його процесу;
- до природи, її усвідомленого збереження;
- до людини, її праці, продуктів цієї праці;
- основним відношенням, яке визначає всі інші економічні відносини, є власність.

Отже, вчитель повинен допомогти учням збагнути складні економічні процеси в державі, а також виробити свідоме ставлення до економічних відносин. Це завдання завжди актуальне. Ринкові економічні відносини, як ніколи, будуть сприяти його реалізації. Тому педагогам важливо не тільки показувати учням значення

бережливості, діловитості, але й уміло використовувати нові економічні важелі й стимули у формуванні цих якостей.

В організації економічної освіти й виховання ставленнєвий підхід нерозривно пов'язаний з діяльнісним. Це – активна форма прояву ставлення. С. Рубінштейн, один із перших дослідників спрямованості особистості, включав до її характеристики установки, тобто прийняту особистістю позицію. Спрямованість особистості характеризується основною метою і завданнями, які ставить перед собою людина. Спрямованість також виражається у виробничій готовності людини до діяльності по здійсненню цієї мети. Вона вмотивовує відповідну лінію поведінки людини [7, 624 – 625].

У цьому аспекті для вчителя важливо, що через діяльність і в діяльності народжуються, культивуються і вдосконалюються заплановані ставлення. Діяльність повинна бути організована таким чином, щоб її суб'єктом виступав учень, а не учитель.

Це особливо стосується трудових дій. Якщо все робить учитель, то можна констатувати дії дітей, а не їхню діяльність. Повинен спрацювати цілісний ланцюг: мета-мотив-засіб-дія-результат.

Особлива роль учителя, в тому, щоби до діяльності був залучений кожен учень. Тільки пройшовши в процесі діяльності реальну форму прояву ставлення до життя, вихованець утверджується в цьому ставленні.

Це особливо стосується організаційних форм економічної освіти й виховання учнів, бо вони, будучи суб'єктами економічної діяльності, реалізують себе в ній і через неї. Це повинно яскраво виявлятися на прикладі підприємницької діяльності, до якої слід готувати учнів у загальноосвітній школі. Людина, яка вирішує підприємницькі завдання, повинна сама створити організацію (інформаційну, майнову, людську), спрямовану на вирішення поставленого завдання, яке в разі успіху приносить відповідний матеріальний результат. Підприємець працює переважно в умовах ризику та інноваційної активності. Саме він повинен довести життєвість свого замислу, його фінансову спроможність; вибрати інвесторів, що підходять за складом характеру і за манерою вести справи; підібрати компетентних спеціалістів кожного напрямку роботи, відповідних виконавців кожної ролі; контролювати і коригувати діяльність своєї команди.

Готовність до економічної діяльності як складне структурне утворення включає такі основні компоненти: економічні потреби і інтереси;

КРИТЕРІАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ОСВІТЯНСЬКИХ КАДРІВ

економічну загальноосвітню підготовку; економічно усвідомлене ставлення до праці, до продуктів праці та природного середовища, до часу.

Економічна діяльність молоді, що навчається, при відповідному педагогічному керуванні значною мірою ніж у працюючих, набуває розвиваючого, навчального, виховуючого характеру. За цієї умови вона сприяє засвоєнню економічних знань, навичок і умінь, формуванню економічної свідомості, мислення, економічно усвідомленого ставлення до праці, її результатів, природних ресурсів і часу, теоретичне мислення та впровадження в процесі виховання учнів економічної діяльності, її грамотна педагогічна організація дозволяє удосконалювати підготовку підростаючого покоління до самостійного трудового життя, тому що створюється можливість включати дітей, юнацтво в реальні економічні відносини, відтворювати їх у колективі та розглядати їх як об'єкт педагогічного впливу, керувати формуванням ставлення особистості до оточуючої дійсності.

Висновки. Ми визначили найважливіші елементи комплексного підходу в процесі економічного виховання: взаємозв'язок і спільність формування свідомого ставлення до праці, до результатів праці і природного середовища, до часу; спільність і цілісність підготовки учнів до економічної діяльності в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ.

Таким чином, особливості виховного процесу в сучасних умовах полягає в тому, що педагог, глибоко розуміючи суть виховання, його закономірності і принципи, застосовує підходи, які проєктуються на результат. Вибравши один підхід, неможливо виключити інший. Ставленнявий і особистісний підходи не заперечують, а доповнюють один одного, діяльнісний і особистісний не можуть бути реалізовані окремо, а виходячи на ставленнявий,

особистісний і діяльнісний, ми тим самим наближаємося до комплексного. Такий рівень розуміння процесу виховання взагалі й економічного зокрема, примушує вчителя по-іншому оцінювати свої професійні якості, свою організаторську діяльність. До речі, остання – це категорія не стільки педагогічна, скільки економічна.

Сучасний рівень підходу до виховання розвиває педагогічну зрілість учителя, вміння об'єктивно, з позицій високої організованості і відповідальності вирішувати складні питання формування особистості, готової якісно працювати в умовах розв'язання непростих економічних проблем.

1. Абдуллина С.А. *Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования* – М.: Просвещение, 1990. – 71 с.

2. Вакуленко Т.І. *Становлення і розвиток системи підвищення кваліфікації вчителів Німеччини: дис. ...кандидата пед. наук.* – К., 1995.

3. Грамма Н.Г. *Підготовка студентів до навчання молодших школярів економічної грамоти// Проблеми, досвід і підготовка студентів до виховної роботи в школі.* – Миколаїв, 1995.

4. Падалка О.С. *Подготовка будущих учителей к экономическому воспитанию учащихся в процессе изучения спецкурсов: дисс. ...кандидата пед. наук.* – К., 1988.

5. Пуховська Л.П. *Тенденції розвитку систем підготовки учителів у Європі// Педагогіка і психологія.* – 1994.

6. Радіонова І.Ф. *Економічна освіта в Україні: надбання, проблеми, перспективи// Теорія і основи економіки в школі.* – 1997. – №1. – С. 30.

7. Рубинштейн С.Л. *Основы общей психологии.* – М. 1946. – 623 с.

8. Щуркова Н.Г. *Что такое воспитание. Воспитание школьников,* 1989. – С. 33 – 45.

Стаття надійшла до редакції 22.09.2009

a b c d a b c d a b c d a b c d a b c d b

Школа, яка є другою після матері вихователькою дітей, – зазначав Врецьона, – має допомагати батькам у національному вихованні дітей. Виховуючи дітей так, як і в сім'ї, вона повинна ввести дитину в історію народу, щоб дати їй уявлення про духовні багатства нації, аби юнацтво не було чужим у рідному краї, а почувало себе щасливим, як удома.

a b c d a b c d a b c d a b c d a b c d b